

НЕУТРАЛНИ И КОНТЕКСТУАЛНО ЗАВИСНИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ СА СОМАТСКОМ САСТАВНИЦОМ У АЛБАНСКОМ ЈЕЗИКУ И ЊИХОВИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У СРПСКОМ¹

Ана СИВАЧКИ

Универзитет у Приштини „Хасан Приштина“, Косово
E-mail: ana.sivacki@uni-pr.edu

NEUTRAL AND CONTEXT-DEPENDENT PHRASEOLOGISMS CONTAINING A SOMATIC COMPONENT IN THE ALBANIAN LANGUAGE AND THEIR TRANSLATION EQUIVALENTS IN SERBIAN

Ana SIVAČKI

University of Prishtina “Hasan Prishtina”, Kosovo
E-mail: ana.sivacki@uni-pr.edu

ABSTRACT: One of the crucial reasons underlying the analysis conducted herein pertains to insufficiently explored mutual phraseological relations between Albanian and Serbian, coupled with a rather interesting concept of existence of the *neutral* and *context-dependent* semantic fields. The subject of the paper includes contrastive formal-structural, semantic and conceptual analysis of phraseological units containing constituents of somatic origin in the Albanian language, which are contrasted with their translation equivalents in Serbian. The analysis is performed on the corpus excerpted from various monolingual and bilingual general and phraseological dictionaries, and it is performed on phraseological units containing the following somatic components: *sy* [eye], *kokë* [head], *dorë* [hand] / *krah* [hand, shoulder, wing], and *këmbë* [leg]. The degree of concordance between the observed somatic phraseologisms in Albanian and Serbian is determined by formal and semantic analysis, yielding three basic and generally accepted categories of inter-phraseological equivalence: complete (absolute), partial and zero. Moreover, further elaboration of the corpus through conceptual analysis and the pertinent postulation of conceptual metaphors or metonymies in addition to identifying other processes of phraseologization have been performed so as to determine neutral and context-dependent semantic fields and domains which gather the largest number of such phraseologisms. Since semantic neutrality (ambivalence) or context-dependence (bivalence) have so far not been considered by cognitive-linguistic research studies to a large extent, the purpose of this paper is to determine, *inter alia*, whether the addition of this category to the standard conceptual analysis is methodologically and scientifically justified.

KEYWORDS: somatic phraseology, somatism, neutral phraseologisms, context-dependent phraseologisms, contrastive analysis, semantic analysis, conceptual analysis, translation equivalence, Albanian, Serbian

1. Увод

Измештајући тежиште лингвистичких проучавања с генеративистичког приступа граматички и лингвистички уопште, когнитивна лингвистика бележи своје почетке седамдесетих година прошлог века, када се одређени број аутора окреће метафори и сагледавању језика из једне посве другачије визуре. Предложена теорија појмовне метафоре и концептуална анализа коју су развили Џ. Лејкоф и М. Џонсон (Lakoff/Johnson, 1980) у први план не истиче метафору као књижевно-стилско средство, већ као сазнајни механизам због њених когнитивних аспеката, притом говорећи о метафоричким импликацијама поступка схватања циљних домена путем пресликавања с изворних (Lakoff, 1987, стр. 386–389). Основна претпоставка когнитивне лингвистике упућује на то да језик одражава концептуалну структуру и организацију (Evans/Green, 2006, стр. 56), при чему се ум посматра као ментални лексикон или спремиште у којем се налазе и складиште представе свих лексиконских јединица говорника неког језика (Kostić, 2004, стр.103). Метафоричко пресликавање на релацији ДОМЕН А → ДОМЕН Б своју примену налази посебно у концептуалној анализи фразеолошких јединица, у оквиру које је

¹ Рад се заснива на резултатима истраживања спроведеног у оквиру докторске дисертације Фразеологизми с конституентом соматског порекла у албанском језику и њихови преводни еквиваленти у српском, коју је ауторка одбранила 2017. године.

пажња аутора у највећој мери окренута идентификовању различитих мотивационих процеса у позадини фразеологизама и постулирању појмовних метафора у циљу утврђивања на који се начин концептуализују различите емоције, појаве или карактеристике које фразеологизми денотирају. Први корак приликом спровођења такве анализе усмерен је ка семантичкој вредности посматраних израза и њиховом придруживању неком од позитивних или негативних семантичких поља, будући да је као једна од основних карактеристика фразеологизама, њихова семантичка маркираност, заснована, у првом реду, на њиховој сликовитости, експресивности и конотативном значењу које им приписују многобројни аутори². Језичка слика света која се према Д. Мршевић-Радовић може тумачити помоћу фразеологије као својеврсног инструмента за њено ишчитавање и као носиоца културних садржаја (Мршевић-Радовић, 2008, V–VI), није увек (јасно) поларизована, исто као што ни семантичке реализације фразеологизама не морају нужно припадати позитивном или негативном семантичком пољу. Изрази као што су *алб. sa çel e mbyll sytë* или *sa hap e mbyll sytë* – *док трепнеш оком, у трен ока, док би / колико би оком трепнуо*, темпорално су маркирани и означавају веома кратак временски период, али се уочава њихова семантичка (ам)бивалентност и немогућност класификације у оквиру позитивног или негативног домена. Да оваква појава није ретка у језику, сведоче многобројна фразеолошка истраживања спроведена у последње време, али изузев констатације да неутрално маркирани фразеологизми постоје³, мали број аутора посвећује пажњу њиховој детаљнијој анализи⁴.

Недавно спроведена детаљна анализа соматских фразеолошких јединица на албанском и њихових одговарајућих преводних еквивалената на српском језику, на корпусу састављеном од преко хиљаду фразема на албанском и готово двоструко више преводних еквивалената на српском, наметнула је потребу за сагледавањем фразеологизама из нешто другачије перспективе приликом спровођења концептуалне анализе током које су уочене две занимљиве појаве: (i) потпуна семантичка *немаркираност* било читавог израза и/или једне од његових семантичких реализација, која проистиче из дескриптивног карактера самог фразеологизма и функције коју остварује у оквиру дискурса; и (ii) постојање фразеологизама или њихових појединих семантичких реализација који подједнако равноправно могу фигурирати и у позитивним и у негативним семантичким пољима, што и код њих имплицира одсуство *a priori* семантичке маркираности, која је, пак, видљива тек у оквиру контекста. Будући да ове две категорије фразеолошких израза – семантички неутралне и семантички амбивалентне – није могуће у потпуности успешно придружити ни позитивним ни негативним семантичким пољима, потребно их је посебно посматрати не само у контексту проучавања албанско-српских фразеолошких односа, већ и из перспективе семантичке и концептуалне контрастивне анализе фразеолошких фондова два балканска језика која припадају различитим гранама ИЕ језичке породице. Појава семантичке неутралности или поливалентности до сада је у лингвистичким истраживањима пролазила прилично неопажено, барем према нашим сазнањима, јер када се говори о неутралним фразеолошким јединицама, обично се у лингвистици мисли на *стилски* неутралне, а не семантички немаркиране. Због тога је наша анализа у овом раду окренута корпусу сачињеном од фразеологизама са соматском саставницом у албанском језику и њихових преводних еквивалената на српском, који на основу критеријума припадности позитивном или негативном семантичком пољу не могу бити придружени ни једном ни другом, као и корпусу од ексцерпираних фразеологизама чија је семантика таква да може означавати и позитиван и

² В. нпр. Виноградов, 1977, стр. 155 или Fink-Arsovski, 2002, стр. 6 и друге ауторе који, поред устаљености, петрифицираности, или репродуктивности фразема и других карактеристика, посебно истичу експресивност као један од услова које неки израз мора да испуни како би се могао назвати фразеологизмом.

³ Примера ради, Б. Ковачевић наводи да термин „негативно“ у оквиру анализе фразема којима се описују особине човека даје само условно *jer su u ovu skupinu usli i frazemi koji se mogu upotrijebiti i 'neutralno'* (Kovačević, 2012, стр. 147).

⁴ Ј. Мардар у своје истраживање о фразеологизмима са зоонимским саставницама уводи и категорију неутралног, али се усмерава на попис израза који се могу класификовати као неутрални и њихову културолошку маркираност и контрастирање с преводним еквивалентима на енглеском (Mardar, 2012).

негативан домен, али је то немогуће одредити без познавања (реченичног и ситуационог) контекста у којем је такав фразеологизам употребљен.

За потребе овог истраживања соматском саставницом се сматра свака лексичка јединица која означава неки део тела, орган (унутрашњи или спољашњи) или телесну течност, а соматским фразеологизмом сматрамо фразеолошку јединицу која у свом саставу обухвата једну или више оваквих саставница. Како је људско тело универзалија сама по себи, продуктивност соматске лексике неспорна је и у фразеологији и у целокуном лексичком фонду језика, а још пре него што је настала вербална комуникација коју можемо окарактерисати као језик у свом најпримитивнијем облику, човеково је тело имало улогу инструмента за преношење информација путем гестова и мимике, тј. функцију средства за њихову рецепцију преко својих чула. Развијајући се током историје, језик је сачувао своја антропоцентрична својства, што се директно одразило и на сам фразеолошки фонд. Према Д. Мршевић-Радовић, антропоцентричност фразеологизама видљива је и кроз поделу на изразе који се односе на човека и његово непосредно окружење и с друге стране, на човекову делатност као друштвене и економске јединке (Мршевић-Радовић, 1987, 30). У том су погледу соматски фразеологизми неодвојиви од човека, што доказују и доступна новија истраживања фразеолошког фонда⁵, у којима су многобројни аутори сагласни да се соматска фразеологија показала као најпродуктивнија.

2. Циљеви рада, методолошки оквир и корпус

Поред класификације ексцерпираних фразеологизама и њиховог груписања у одговарајуће категорије на основу критеријума припадности неутралном (немаркираном) или контекстуално-зависном семантичком пољу, један од циљева истраживања представља опис граматичко-структуралних, семантичких и концептуалних карактеристика фразеолошких јединица у албанском којима се придружују одабрани преводни еквиваленти на српском. У поменуте сврхе примењује се дескриптивно-контрастивна метода, при чему се најпре спроводи класификација фразеологизама на полазном језику утемељена на семантичком критеријуму, а затим и одговарајућа формално-структурална и концептуална анализа, односно постулирање појмовних метафора и метонимија. Пажња је усмерена на оне фразеологизме које није могуће прикључити ни позитивном ни негативном семантичком домену, односно издвајање *неутралне* и контекстуално-зависне категорије семантичких домена у случају четири соматске саставнице на албанском: *su* [око], *kokë* [глава], *dorë* [рука] / *krah* [рука, раме, крило], *këmbë* [нога]. Типологизација обрађеног корпуса извршена је на основу два принципа упоредивости између полазних изразних и кореспондената⁶: проналажењем одговарајућег преводног еквивалента и применом формалне и семантичке компатибилности. Преводним еквивалентом означени су сви фразеолошки или евентуално нефразеолошки изрази на српском с истом семантичком вредношћу као фразеологизми на албанском. Приликом класификације примењено је методолошки устаљено сврставање у једну од категорија еквиваленције: (i) потпуна или апсолутна еквиваленција – изрази који у свом саставу садрже одговарајући соматски конституент и све друге напоредне саставнице, уз одређене евентуалне неподударности које су у складу с уобичајеним начинима преношења таквих конструкција с албанског на српски; (ii) делимична или парцијална еквиваленција – изрази који у свом саставу садрже одговарајући соматски конституент, док се друге саставнице у мањој или већој мери разликују; (iii) нулта еквиваленција – изрази у којима не фигурира одговарајући соматски конституент, већ нека друга соматска или

⁵ А. Тривић наводи податке из неколико истраживања којима се поткрепљује претпоставка о израженој продуктивности соматских саставница у оквиру фразеолошких изразних у чешком, енглеском и немачком (в. Тривић, 2015, 123), како потврђује и Г. Ристић на примеру корпуса соматских фразеологизама у немачком (Ристић, 2013, 11), што Раздобутко-Човић, с друге стране, објашњава њиховом универзалношћу и додаје да, као припадници најзначајније лексичке групе, лексеме за означавање делова тела најчешће добијају преносна значења (Раздобутко-Човић, 2003, 20).

⁶ Иако Тривић кореспондентима назива значењски и структурално подударне елементе (Тривић, 2015, 99–100), за потребе нашег истраживања кореспондентима смо именовали преводне еквиваленте као јединице које на семантичком плану одговарају полазним фразеолошким изразима, без обзира на степен њихове формалне и структуралне подударности.

несоматска саставница, као и нефразеолошки изрази. Сви примери на албанском су глосирани и у угластим заградама је дат њихов дословни превод, док су курзивом наведени предложени преводни еквиваленти.

Након сврставања у категорије еквиваленције, спроведена је концептуална анализа, односно утврђивање различитих метафоричких, метонимијских и других мотивационих процеса у позадини фразеологизама на албанском. Циљни домени које смо за потребе нашег истраживања означили као (условно) неутралне односе се на две категорије израза: (i) фразеолошки изрази чија је семантичка вредност и функција превасходно информативна, с обзиром да обавештавају о нечему или пружају (основне или додатне) информације о одређеном садржају, па им је конотација због тога семантички индиферентна; (ii) контекстуално зависни фразеологизми чија семантичка вредност и функција може бити разноврсна (али не и стриктно информативна), а конотација семантички неиндиферентна, при чему им је основна карактеристика та да подједнако могу фигурирати и у позитивним и у негативним доменима, што зависи од контекстуалне ситуације. Научна и методолошка оправданост издвајања категорије *неутрално* поткрепљена је не само чињеницом да поменуте фразеологизме није могуће успешно окарактерисати ни као искључиво позитивне, ни као искључиво негативне, већ и тиме што они могу послужити у сврхе свеобухватније анализе фразеолошких односа између два или више језика и указати на различиту концептуализацију одређених појава, особина или карактеристика неких појмова у датим фразеолошким фондовима, као и унутар фразеолошког система једног посматраног језика. Поменута концептуална анализа обухватила је затим и постулирање појмовних метафора или метонимија, или описивање искуствене слике, геста или кинеграма у циљу утврђивања мотивације превасходно полазних фразеологизама у албанском, а потом и њихових преводних еквивалената на српском с којима се контрастирају. Лексикографски извори коришћени у сврхе ексцерпирања грађе и формирања корпуса за спровођење анализе обухватили су једнојезичне и двојезичне опште и фразеолошке речнике на албанском и српском језику наведене у оквиру литературе на крају рада. Ексцерпирани корпус укључује све фразеологизме који фигурирају око четири претходно поменуте соматске саставнице, док су у обзир за анализу узете све фразеолошке јединице које испуњавају семантички критеријум *неутралности* и *контекстуалне зависности*. Због ограниченог простора за елаборацију корпуса анализирани су само фразеологизми означени као најрепрезентативнији у погледу припадности различитим формално-структуралним категоријама (нпр. именски насупрот глаголских), еквивалентности (потпуна, делимична или нулта еквивалентност), заступљености у различитим семантичким доменима и сл, а све у циљу добијања што потпуније слике спроведеног контрастирања, па самим тим и међусобног односа анализираних фразеолошких јединица.

3. Формално-структурална и концептуална анализа неутралних и контекстуално зависних соматских фразеологизама

Изражена вишезначност ексцерпираних фразеолошких израза, односно постојање фразема с два или више значења која припадају различитим (веома често чак и супротстављеним) семантичким пољима, наметнула је потребу за преиспитивањем конвенционалних начина класификације у позитивне и негативне циљне домене. Чак и уколико се референтне вредности фразеологизама посматрају кроз поделу на прототипске и периферне, при чему би се спроводила анализа само прототипских значења, ни тада поједини изрази не би могли бити придружени само једном од поменута два домена због своје везаности за контекст код једног броја примера, односно, с друге стране, због немаркираности семантичког садржаја о којем информишу. Будући да је категорија семантичке неутралности фразеолошког материјала релативно неистражена, посебно на корпусу албанског и српског језика, анализом ћемо се у овом раду освнути на све репрезентативне примере овакве појаве до којих смо дошли у оквиру недавно спроведеног истраживања соматске фразеологије у ова два балканска језика.

3.1 Фразеологизми с конституентом су [oko] у неутралним и контекстуално зависним семантичким пољима

На основу референтних вредности анализираних корпуса са саставницом *су [oko]* издвојиле су се три семантички јасно диференциране категорије чијим се садржајем денотира (i)

одређена радња, (ii) начин вршења неке радње, или (iii) нека карактеристика, што се може објаснити мотивацијом биолошком функцијом ока с једне стране и његовим физичким карактеристикама с друге. Прве две групе далеко су бројније од оне којом се врши деноминација карактеристика кога или чега, што се може повезати са значењима мотивисаним биолошком функцијом ока којима се чешће именују апстрактни у односу на конкретне полове, какви су особине, одлике или карактеристике. Укупан број забележених примера у оквиру корпуса који броји 202 фразеологизма с овом саставницом износи 16, што чини око 8% екцерпираног корпуса. Међу примерима фразеологизама који информишу о некој радњи или начину вршења радње, уочили смо само један контекстуално-зависни: **e shoh me një sy tjetër** [dikë a diçka] [гледати једним [неким] другим оком [неког или нешто]] – *гледати другим очима*, који с преводним еквивалентом остварује потпуну семантичку и структуралну подударност, иако се на формалном плану уочава неколико разлика. Најпре, у полазном изразу употребљен је неодређени члан *një* [један, неки] који упућује на семантичку немаркираност прилошко-падежне синтагме којој претходи, али и реферише на једину, имплицирајући да се соматизам *sy* не употребљава у свом примарном значењу (ако у обзир узмемо биолошку двојност очију). У преводном еквиваленту употребљена је множина, али ова структурална разлика ни на који начин не утиче на нарушавање семантичке подударности. Оба фразеологизма мотивисана су појмовном метафором МИШЉЕЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ или МИСЛИТИ ЈЕ ЗНАТИ, а разлог класификације у категорију контекстуално зависних фразеологизама проналазимо у чињеници да је мишљење могуће променити и на боље и на горе, па због тога овај фразеолошки пар не можемо окарактерисати као семантички амбивалентан. Семантичко поље ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА очекивано окупља велики број фразеолошких израза неутралне конотације, посебно код фразеологизама са саставницом *kokë* [глава], како ћемо видети у делу 3.2, што се у највећој мери може приписати метонимијским процесима који резултирају референтним вредностима самог соматизма код којих је приметна метонимијска замена на релацији ДЕО→ЦЕЛИНА. Међутим, овај семантички домен такође је присутан и код фразеологизама са саставницом *sy* [око], какав је и пример **nxjerr sy [syrin]** [извадити око] – *промолити нос, промолити главу*, где смо на формалном плану уочили нулти степен подударности будући да се код предложених преводних еквивалената не бележи одговарајући соматизам, као ни одговарајући глаголски конституент. Полазни фразеологизам почива на метонимијском трансферу на релацији ОКО → ЧОВЕК, по истом принципу као код фразеологизама исте семантичке вредности у чијем је саставу соматизам *kokë* (в. део 3.2), где се око перципира као живо биће, а вађење ока као измештање човека из места скривања. Појмовне метафоре ЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ и ОКО ЈЕ ПРЕДМЕТ⁷ налазе се у позадини неколико израза који се могу окарактерисати као неутрални, будући да им је функција информативна. Први такав је **e mat me sy** [мерити оком / очима] [diçka] [нешто] – *мерити од ока, отприлике*, где предлошко-падежна конструкција у акузативу у неодређеном виду има функцију средства и прилошког је типа, а семантички се реализује са значењем *поглед*. Иако се код преводног еквивалента не уочава одговарајућа конструкција у инструменталу којом би се означило средство или инструмент за вршење неке радње, изразе можемо означити као потпуно подударне, при чему се постулирана метафора даље може разложити на МЕРЕЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ или [ИЗ]МЕРИТИ ЈЕ ВИДЕТИ. Радња гледања и сазнања гледањем исказује се помоћу неколико фразеологизама на албанском мотивисаних истом општом појмовном метафором као и у претходном случају, уз приметне разлике на семантичком плану које се могу окарактерисати и као нијансе: **i hodhi një sy** [diçkaje] [бацио је једно око] [нечему] – *бацити око, бацити поглед ка нечему*; или **i ra me sy** [пао му је / спустио се очима] [по нечему] – *прелетети очима по нечему, прећи погледом по нечему*. С обзиром на семантичку амбивалентност ових израза код којих се увиђа висок степен и семантичке и структуралне еквиваленције, наведену постулирану појмовну метафору неопходно је у извесној мери такође семантички демаркирати и допунити тако да гласи ИНФОРМИСАЊЕ / УВИЂАЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ. С друге стране, код фразеологизма **shëtit [bredhërij] sytë** [шетати [проскитати] очи] – *шетати очи (очима), шарати погледом* реферише се на гледање без

⁷ Уп. нпр. Милановић, 2014, стр. 390, где аутор примећује да се око у изразима овог типа највероватније концептуализује као удица, посебно када у њима фигурира глагол *бацити*.

зауостављања погледа, па се због своје биолошке карактеристике покретљивости очи перципирају као живо биће које има способност да 'шета'. Иако је у српском нешто чешћа употреба другог преводног еквивалента који не садржи одговарајући соматизам, семантичка подударност је потпуна у оба случаја. Слични фразеологизми забележени су и у неким другим језицима (нпр. *maĥ. forog vkinek a szeme* или *fp. jeter des regards à droite et à gauche*), али код њих није уочен висок степен формално-структуралне подударности у односу на примере на албанском и српском, због чега се код ова два језика може закључити да је у питању идентичан начин концептуализације и перцепције описане појаве, како показују и саме референтне вредности поменутих глаголских саставница у наведеним фразеологизмима у оба језика: (i) *alb. shëtit (шетати) – ићи с једног на друго место због посла или из задовољства; боравити на различитим местима у оквиру једне локације, лутати* (FGjSh, 2006, стр. 1010, т. 3); (ii) *srp. шетати (очима, очи) – бацати погледе тамо-амо, кружити погледом* (PMS, стр. 948, т. 2б,) или *srp. шарати – бацати брзе погледе на разне стране, час амо час тамо* (PMS, стр. 929, т. 3в.). На концептуализацији ока као посуде заснивају се два полисемична албанска израза којима одговара један преводни еквивалент: **humb nga sytë** [изгубити из очију] и **më iku nga sytë** [отишао ми је из очију] – *изгубити некога из очију / вида*. Њихово значење се може односити на семантички домен заборављања, превиђања, испуштања из вида, али и на физичку немогућност уочавања некога или нечега [*више*]. Код ових примера концептуализација ока више није у вези с његовом биолошком функцијом, већ обликом и физичким карактеристикама, па се перципира као посуда, а појмовна метафора у позадини ових израза гласи ГЛЕДАТИ / ВИДЕТИ ЈЕ ИМАТИ САДРЖАЈ У ПОСУДИ. Говорећи о изразима који информичу о начину вршења неке радње, треба истаћи да је њихова основна карактеристика адвербијална синтаксичка функција, јер су у великој мери у питању предлошко-падежне конструкције (иако неке могу садржавати и глаголску саставницу), који се због свог прилошког карактера могу поделити даље у просторне, временске и начинске. Прву групу оваквих фразеологизама који у свом саставу имају и глагол чине синонимни изрази који у односу на преводне еквиваленте остварују однос парцијалне или нулте еквиваленције, у зависности од тога да ли је одабран еквивалент који садржи одговарајући соматизам или не: **sa të ha syri** [колико ти једе око], **sa të kap syri** [колико ти граби око], **sa të zë syri** [колико ти хвата око], **sa të rrok syri** [колико ти хвата око], **deri ku të arrin syri** [докле ти стиже око] – *оку на досегу, докле некоме поглед сеже*. И овде се око перципира као предмет којим се врши радња визуелне перцепције, на основу чега се постулира појмовна метафора ОКО ЈЕ ПРЕДМЕТ. Физиолошка функција ока, односно једног његовог дела (капка) коју овај орган врши отварањем и затварањем – трептањем, налази се у позадини неколико фразеологизама на албанском који су по овом питању у односу потпуне еквиваленције с одговарајућим изразима на српском, али се изостанак апсолутне формално-структуралне подударности примећује у понуђеном преводног еквиваленту у којем изостаје одговарајући соматизам на чијем се месту налази саставница из домена кулинарске терминологије, док се код других преводних еквивалената у којима фигурира одговарајући соматизам запажа или непостојање глаголске саставнице (*док трепнеш оком, у трен ока*), или неподударан глагол, што их сврстава у категорију парцијално еквивалентних. Искусствено је познато да је трептање радња која се обавља веома брзо, што је послужило за мотивацију ових темпоралних фразеологизама, који се могу сврстати и у категорију гестовно мотивисаних: **sa çel e mbyll sytë** [колико да отвориш и затвориш очи]; **sa hap e mbyll sytë** [колико да отвориш и затвориш очи] – *док трепнеш оком, у трен ока, док би / колико би оком трепнуо, док си рекао кекс*. Уз просторне и временске адвербијалне фразеологизме, у оквиру ове категорије забележени су и начински, од којих **në sy të botës** [у очима света] – *на очи, пред очима, пред целим светом* са својим преводним еквивалентима остварује парцијалну или нулту еквиваленцију, зависно од тога да ли се у њиховом саставу налази одговарајући соматизам или не, а реферише на радњу која се обавља у нечијем присуству или наочиглед некога. Конструкције *на очи* и *пред очима* често су у српском допуњене лексемом *свет* (Тривић, 2015, 263), чиме се структурално готово изједначавају с изразом на албанском, али треба имати у виду да дословни превод албанског фразеологизма стоји у односу привидног еквивалента или лажног пријатеља с полазним фраземом који у овом случају нема везе са семантичком вредношћу у домену МИШЉЕЊЕ, ПЕРЦЕПЦИЈА (јавности).

Изолованост у простору може се изразити полисемичним фразеологизмом **sy për [më] sy** [очи за очи [очи више очију]], од којих се једна референтна вредност односи на семантички домен тајновитости и не може се окарактерисати као семантички неутрална, а одговарају јој преводни еквиваленти *очи у очи, оком у око, у четири ока*, који показују висок степен структуралне подударности, посебно у првом случају где је и соматизам у множини. Друго значење којем одговарају преводни еквиваленти *лицем у лице, један наспрам другог* реферише на физичку изолованост или близину, притом остварујући с изразима на српском степен нулте структуралне и формалне еквиваленције. Читав израз заснован је најпре на метонимијском трансферу на релацији ДЕО → ЦЕЛИНА, односно ОКО → ЧОВЕК на који се надовезује искуствена слика двоје људи који су сами у одређеном простору, што овом фразеологизму даје и просторни карактер.

Међу неутралним фразеологизмима који информишу о карактеристици или особености некога или нечега, уочен је најмањи број израза чија је основна функција опис карактеристика или физичког стања, а засновани су на искуственим сликама. Такви квалификативни фразеолошки изрази не садрже семантичке реализације соматизма *око* у којима се уочава неки метонимијски трансфер и око перципира као предмет, биће или сам човек, већ су усмерене на биолошку функцију ока, што доводи до закључка да се такве референтне вредности употребљавају за опис конкретних насупрот апстрактним појмовима. У првом реду, израз **t'i futësh gishtat në sy** [tjetrit] [да заријеш прсте у око / очи] [другима] – *не види се ни прст пред оком*, темељи се на искуственој слици људи у мрачном окружењу. И код полазног и код циљног фразеологизма може се уочити напоредни именски конституент *прст*, што говори о подударној концептуализацији у оба језика, без обзира на парцијалну подударност условљену глаголским саставницама. Сличан је случај с примерима **pa larë sytë** [без прања очију] – *поштено још очи није отворио неко, још се није расанио неко, пробуђен из деветог сна, кол. крмељив*, који су недвосмислено мотивисани сликом човека који се тек пробудио и још увек није устао из кревета. За разлику од претходних израза, овде се квалификује одређена карактеристика човека а не његовог окружења, али треба напоменути и то да конструкција *pa larë sytë* може бити и темпорална, односно указивати на брзину вршења неке радње, што је сврстава у категорију информативне, односно неутралне и независне од контекста. Будући да је значење ове конструкције *без умивања* (албански не познаје глагол *умити* насупрот *прати*, какав је случај у српском, па се у оба контекста употребљава глагол *лај*), овај фразем се лако може довести у везу с колоквијалним изразом на српском *није се још ни умιο неко*, што указује на висок степен не само семантичке, већ и структуралне подударности.

3.2 Фразеологизми с конституентом *kokë* [глава] и *krye* [глава] у неутралним и контекстуално зависним семантичким пољима

Соматизми *kokë* [глава] и *krye* [глава]⁸ окупљају укупно 140 фразеологизма, од чега је утврђено да се 14 или 10% може сврстати у категорију неутралних. Њихова основна семантичка функција у највећој мери је саопштавање одређеног садржаја, информације или дескрипција, уз изостанак било какве позитивне или негативне семантичке маркираности, док један мањи број показује карактеристику контекстуалне зависности. Семантичка поља у којима фигурирају поменути фраземи укључују следеће: ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА или супротна појава –

⁸ Током историјског развоја албанског језика дошло је до занимљиве појаве коју у овом случају не налазимо у српском: употреба две лексема са значењем *глава*. Иновативна лексема *kokë* се, поред метафоричог, најчешће користи са соматским значењем да опише горњи део тела, док се, с друге стране, *krye* сада у стандардном албанском (за разлику од, рецимо, гегијског, који чува неке старије лексичке и семантичке одлике) далеко чешће употребљава у метафоричком значењу. Поред албанског, овакав пример налазимо и у неким другим језицима, попут руског, где се паралела *условно* може извести преко соматског пара *голова* ≈ *kokë* у односу на црквенословенски *глава* ≈ *krye*, без обзира што је њихова дијахронија потпуно различита. Иако су ове две албанске лексема у оквиру појединих семантичких реализација потпуно синонимне, што се јасно види и на самом фразеолошком корпусу кроз соматску синонимију (присутну код још неких соматизама као што су *dorë/krah*), њихов развој довео је и до одређених неподударности у виду различитих уникалних компонената, па је тако лексема *krye* са својим фразеолошки везаним значењима у доста мањој мери заступљена у корпусу анализираном у овом раду у односу на лексему *kokë*.

НЕСТАНАК, ПОДУДАРНОСТ / СЛАГАЊЕ / ЗАСЛУГА, ИМПЛИКАЦИЈА, КОЛИЧИНА или МЕРА, ПРОСТОРНА БЛИЗИНА или ИЗОЛОВАНОСТ у ПРОСТОРУ, МЕСТО, СЛИЧНОСТ, МОЛБА и ЗАВРШЕТАК. Највећи број семантички немаркираних фразеологизама у оквиру домена информативности припада семантичком пољу ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА, будући да се реализују кроз значење *појавити се, приказати се, показати се*. За следећа три израза на албанском пронађено је неколико преводних еквивалената на српском, од којих само један садржи одговарајући соматизам (*глава*), док је код других уочено постојање неподударног соматизма, или потпуни изостанак соматске саставнице, а глава се концептуализује као живо биће или предмет с обзиром да је присутна метонимијска супституција на релацији ДЕО → ЦЕЛИНА: **i doli koka** [diçkaje] [изашла је глава] [нечему]; **ngre kokë** [подићи главу]; **nxjerr kokë** [извадити главу] – *промолити главу, промолити нос, изаћи на сунце, изаћи на видело*. Без обзира на присуство одговарајућег соматизма код израза *промолити главу*, у питању је парцијална еквиваленција с обзиром на неподударност по питању глаголских конституената, али је из перспективе значења степен еквиваленције потпун у односу на алб. **i doli koka** [diçkaje]. Међутим, иако се приликом избора преводног еквивалента за сва три понуђена фразеологизма одлука у потпуности може препустити говорнику, уочене су одређене разлике у значењу присутне међу самим изразима на албанском: **i doli koka** – *појавити се, открити се, показати се; дати знаке* (FF, 2010, стр. 245); **ngre kokë** – *поново се појављује, почиње поново да излази, процветава* (Ibid, стр. 250; стр. 263); **nxjerr kokë** – *почиње поново да се појављује, креће да се показује; покушава поново да оживи* (Ibid, стр. 251; стр. 263). Због оваквих семантичких разлика, приликом њиховог преношења на српски морају се употребити одређене допуне у виду перфективног глагола којим се описује започињање неке радње (нпр. *почети, кренути, поћи*), или у случају последњег израза и неки од прилога са значењем *поново, опет* и сл. Ови фразеологизми се разликују међусобно и по структури: код израза **i doli koka**, соматизам је употребљен у номинативу у одређеном виду, што може на први поглед имплицирати његову маркираност, али је у питању суштински граматичка условљеност с обзиром на синтактичку функцију ове лексеме у оквиру израза уколико се у обзир узме присуство скраћеног облика личне заменице у дативу у функцији логичког субјекта, због чега ће граматички субјекат бити у номинативу у одређеном виду. Код друга два израза соматизам је у функцији директног објекта, дакле у акузативу и то у неодређеном виду. Метонимијска супституција на релацији ДЕО → ЦЕЛИНА приметна је и код примера **fut kokën** [diku] [метнути, ставити главу [негде]] – *пропасти у земљу [нестати], нестати с лица земље*, који фигурира у оквиру семантичког поља НЕСТАНАК, дакле супротно од физичке манифестације. Примећује се изостанак преводног еквивалента са соматском саставницом, па је самим тим и њихова мотивација другачија, али управо та метонимијска замена и перцепција главе као човека донекле и допушта изостанак конституента соматског порекла у преводном еквиваленту без већег утицаја на нарушавање семантичке равнотеже. Следећа група са семантички информативном функцијом обухвата номиналне изразе сачињене од предлошко-падежних конструкција у номинативу и акузативу. У питању су синонимни изрази који с преводним еквивалентима остварују степен делимичне еквиваленције, а мотивисани су искуственом сликом, односно људским телом као мером или мерилом за количину, величину и сл: **nga koka deri te këmbët** [од главе до ногу], **kokë e këmbë** [глава и ноге] – *од главе до нете, од главе до стопе, од нете до главе, од траве до главе*. Ако пажњу усмеримо на израз **nga koka deri te këmbët**, уочићемо готово потпуно структурално поклапање са изразима *од главе до нете* и *од главе до стопе*, без обзира што у оба преводна еквивалента не фигурира одговарајућа соматска саставница. Разлика је нешто израженија код примера **kokë e këmbë** у којем изостају предлози, што га у структуралном погледу нешто више удаљава од преводних еквивалената на српском, без обзира на истоветну семантичку вредност.

Прототипским значењем фразеологизма **kokë më kokë** [глава уз главу], денотира се најпре просторна близина, што се на српски може пренети структурално неподударним еквивалентима *очи у очи* или *лицем у лице*, који донекле показују и изванредан степен еквиваленције будући да су у питању такође предлошко-падежне конструкције, без обзира што не садрже одговарајући соматизам. Другим значењем овог израза на албанском у *четири ока* указује се на изолованост у простору. Код обе референтне вредности присутан је метонимијски

трансфер, који се показао као продуктиван на примеру соматизма *kokë*, посебно када се ова лексема реализује у оквиру фигуративног значења *човек*. Поред метонимије, овај фразеологизам је мотивисан и сликом људи који стоје један уз другога или један наспрам другога, упућујући на близину или просторну блискост, чиме се јасно показује његов информативни карактер и функција. Иако код преводних еквивалената не налазимо одговарајући соматизам, због чега се сврставају у категорију нулте еквиваленције, њихово значење у потпуности одговара значењу полазног израза, а чињеница да у свом саставу такође садрже соматске конституенте (очи и лице), говори у прилог сличној концептуализацији истих појмова. Међутим, поједини фразеологизми на албанском језику у српском немају одговарајуће преводне еквиваленте у виду фразеолошких израза, што упућује на закључак да су одређене културолошке разлике довеле и до асиметрије међу фразеолошким фондовима у ова два језика. Први међу њима је **ku më ka rënë koka** [где ми је (ис)пала глава] – *родно место, место рођења*. Потенцијално еквивалентан би био колоквијални израз *где се неко испулио*, који у нешто већој мери поседује експресивност у односу на колокације *родно место* или *место рођења*, али ни оваква структура на српском не одговара у потпуности полазном фразеому мотивисаном сликом човека који се рађа главом унапред. Чињеница да овакав фразеологизам нисмо успели да пронађемо у другим језицима у високој мери говори у прилог закључку да припада групи примера карактеристичних само за албански. Последњи семантички немаркирани фразеологизам на албанском који се на српски преноси нефразеолошким изразима у бити је народна клетва, која је временом попримила и другу функцију поред те основне: **qafsh kokën tëndë!** [да оплачеш своју главу!] – (1) *главе се не наносио!*, *кол. црк'о дабогда!*; и (2) *жив ми ти / жив ти ја!*; *не било ти заповеђено!* и сл. Друга референтна вредност овог израза не употребљава се у виду клетве, већ молбе или наређења које се упућује најчешће блиској особи када се тражи одређена услуга. Занимљиво је да се код еквивалената на српском примећује висок степен семантичке подударности без обзира на чињеницу што нису у питању фразеологизовани изрази и не садрже не само (одговарајући) соматски конституент, већ ни саставницу несоматског порекла. Поред семантички неутралних, код фразеологизама који се окупљају око саставница *kokë* [глава] и *krye* [глава] уочили смо и један (мањи) број контекстуално зависних израза, у првом реду у оквиру семантичког поља ЗАСЛУГА или ИМПЛИКАЦИЈА у којем фигурира албански израз **koka bën koka pëson** [глава чини, глава трпи] – *сам себи кројити судбину, како сејеш, тако ћеш и пожњети, како скуваш, тако ћеш и јести, запржити себи чорбу*. Еквиваленти на српском не садрже соматизам и припадају категорији нулте еквиваленције, а сам фразеологизам на албанском посебно је интересантан јер преводни еквиваленти указују на припадност негативном семантичком домену као што је упозоравање, претња и слично, али се, насупротив њима, израз на албанском може употребити и у позитивном контексту, иако је због семантичке вредности глагола **pësoj** [трпети] употреба нешто учесталија у оквиру негативних циљних домена. Нешто виши степен формалне и семантичке подударности запажа се код примера **i vë kokë** [ставити (му) главу] – *ставити тачку на нешто*, насталог транспозицијом базе синтагме и потенцијално из епске традиције, где у народној песми јунак главу пораженог ставља на седло и самим тим ставља и тачку на сукоб, док се друга претпоставка о мотивацији овог фразеологизма може потражити у референтним вредностима његових саставница, посебно соматизма *kokë*, које реферишу на главни део нечега (в. нпр. одр. *kokë* у FGjSh, 2006, стр. 470 и даље). Нечије физичке карактеристике и сличност коју неко поседује с неким у оба језика перципира се на истоветан начин: **[sikur] i ka prerë kokën** [dikujt] – [[као да је] исекао главу [некоме]] – [бити нечија] одсечена / откинута глава, [бити нечија] слика и прилика, кол. [бити] пљунути неко. Код првог преводног еквивалента, где је забележен изузетно висок степен и семантичке и формалне подударности, уочава се исти начин мотивисања као и код фразеологизма на албанском: у позадини оба израза је слика човека којем је стављена туђа глава, да би се указало на степен истоветности или неодољиве сличности с неким. У оба језика фразеологизми су информативног типа, али је ситуациони контекст тај који одређује да ли ће фразеологизми фигурирати у позитивном или негативном семантичком домену.

3.3 Фразеологизми с конституентом *dorë* [рука] и *krah* [рука / раме / крило] у неутралним и контекстуално зависним семантичким пољима

Будући да рука представља један од основних инструмената за вршење различитих радњи и обављање активности, фраземотворни потенцијал овог соматизма релативно је велики, посебно узимајући у обзир и изражен број референтних вредности ова два соматизма, чему у прилог говори чак 185 екцерпираних фразеолошких израза с овим саставницама, од чега је 12 неутрално маркирано или контекстуално зависно, што чини 6,5% обрађеног корпуса. Различити метонимијски трансфери, најпре метонимијска замена на релацији ДЕО → ЦЕЛИНА, односно РУКА → ЧОВЕК, уочени код мотивације референтних вредности за ова два соматизма (в. FGjSh 1980, стр. 207–210, одр. *дорë* и стр. 489, одр. *краh*), забележени су и у позадини фразеологизама који се окупљају око њих.

У групи неутрално маркираних фигурирају адвербијални фразеологизми којима се исказује начин или време вршења неке радње, а функција се уопштено може описати као информативна, с јер се у највећој мери користе за саопштавање садржаја информативног или описног типа. Једно од уочљивих обележја ове групе фразема јесте да су у питању номиналне, најчешће предлошко-падежне или беспредлошке конструкције, док глаголи код овог типа израза нису забележени. Код првог оваквог полисемичног фразеологизма **dora vetë** [скр. **d.v.**] [сама рука] присутна су два значења: *својеручно*, скр. *с.р*; и значење *главом и брадом, лично [и персонално]*, [неко] *сâм*. Како преводни еквивалент код прве семантичке реализације показује, у питању је прилошки израз без одговарајућег фразеолошког кореспондента у српском мотивисан метонимијском заменом човека за руку, дакле на релацији ДЕО → ЦЕЛИНА. У случају друге референтне вредности, преводни еквивалент остварује однос нулте еквиваленције с полазним фразеологизмом будући да у свом саставу не садржи одговарајући соматизам, али израз *главом и брадом* упућује на сличну концептуализацију као на албанском. Треба напоменути да је друго значење у бити бивалентно, јер се у одређеним контекстима овај фразем може употребити у сврхе повећања експресивности неког исказаног позитивног или негативног садржаја, што га сврстава у групу контекстуално зависних. Адвербијалним предлошко-падешким изразом **në një farë dore** [у једну [неку] врсту руке] – *у неку руку, на неки начин*, означава се начин обављања одређене радње исказане глаголом. С првим предложеним преводним еквивалентом овај фразеологизам стоји у односу парцијалне еквиваленције узрокованиом одређеним структуралним неподударностима, у првом реду различитим саставницама, без обзира што оба садрже одговарајући соматизам, док је код другог преводног еквивалента степен еквиваленције нулти, узимајући у обзир одсуство било каквог соматског конституента међу члановима фразема, али је семантичка подударност потпуна у оба случаја. Интересантно је да се у многим језицима појављује конструкција која би формално-структурално одговарала изразима **në një farë mënyre** – *на неки начин*, док се одговарајући фразеологизам у чијем је саставу конституент *рука* среће само у албанском и српском. Лексема *рука* се овде перципира као *начин или метод (рада, понашања и сл.)* (РМС, стр. 576, т. 5.6), док код лексеме алб. *дорë* није уочена ниједна семантичка реализација која би у потпуности објаснила овакву семантичку мотивацију разматраног фразеологизма. Будући да се у албанском предлошко-падежна конструкција **në një farë + именица** користи и у фразеологизмима и у нефразеолошким изразима (нпр. **në një farë mase** – *донекле, у извесној мери*, **në një farë mënyre** – *на неки начин*, **në një farë kuptimi** – *у неком (извесном) смислу* и др.), порекло разматраног фразеологизма се по свему судећи може пронаћи у неком од словенских језика у окружењу албанског, највероватније српском, где је албански 'искористио' већ устаљену и доста заступљену предлошко-падежну конструкцију у комбинацији с лексемом забележеном у српском фразеологизму, чиме је дошло до својеврсног калкирања уз одређен степен формално-структуралног и семантичког прилагођавања како би се постигла усклађеност с устаљеним конструкцијама у албанском. Поред начинских адвербијалних фразеологизама, на обрађеном корпусу уочили смо и неутралне временске, међу којима код првог примера **дорë për дорë**⁹ [рука за руку] – *привремено, тренутно, за сада, како сад стоје*

⁹ Овај израз је у доступним лексикографским изворима забележен с два значења која су дата као две посебне одреднице. Друго значење одговара изразу на српском *руку под руку*, који фигурира у семантичком домену БЛИСКОСТ, којим се саопштава не само просторна блискост, већ и усаглашеност у

ствари, само један преводни еквивалент у виду фразеолошког израза. Полазни фразеологизам на албанском користи се за прецизирање времена дешавања одређене радње или неког стања, односно за ближе одређење трајања уколико је у питању радња, или постојаности уколико је у питању стање. Како у српском нисмо уочили фразеологизовани преводни еквивалент, може се претпоставити да је у питању израз карактеристичан за албански. Лексема алб. *dorë* овде се реализује са значењем *посао који човек обавља одједном; један од делова неког посла или неке игре, који се обавља део по део* (FGjSh, стр.208, т.4), али у оквиру саме фразеологизације чини се да већу улогу игра ритмика која се постиже репетитивним елементима –редупликацијом самог соматизма уз паузу на средини израза у виду предлога *rër*, чија је управо једна од референтних вредности повезана с оваквом врстом фразеолошких израза или колокација: *употребљава се за исказивање времена, места, начина и др. у синтагмама које се граде понављањем исте или две сличне речи* (FGjSh, стр. 780, т. 6). Ово свакако није одлика само албанског језика, али ако се пажња усмери ка референтној вредности лексеме алб. *dorë* у оквиру овог израза какву не проналазимо у српском, може се закључити да је и у овом случају у питању фразеологизам специфичан за албански. Другом временском фразеу забележеном у посматраном корпусу, којим се исказује учесталост одређене радње или стања, ***dorë pas dore*** [рука после / иза руке] и њему синонимног ***dora-dorës*** [рука руци], може се прикључити преводни еквивалент *с времена на време* у којем не фигурира соматизам, због чега је забележени степен подударности нулти. Код контекстуално зависних фразеологизама са саставницама *dorë* и *krah* уочена су три семантичка домена у којима се поменути соматизми појављују. Први циљни домен је МОГУЋНОСТ и у оквиру њега три фразема којима се могу придружити исти преводни еквиваленти: **[me] sa më arrin dora** [[c] колико ми досеже рука]; **[me] sa më arrin krah** [[c] колико ми досеже рука]; **aq i ha krah** [dikujt] [толико једе рука [некоме]] – *колико се може, испружити се колико је дугачак јорган / губер / колико је неко у могућности*. Иако сва три фразеологизма денотирају нечије могућности или способности, у зависности од контекста у којем се употребљавају, приметно је да су различито мотивисани. Код прва два примера уочава се слика човека који пружа руку као средство за вршење одређене радње, онолико колико му је рука дугачка, односно онолико колико му рука досеже. Ова два фразеологизма заснивају се на значењу руке као *репрезентације човека који обавља неку радњу* (FGjSh 1980, стр. 208, т 3), док се трећи пример темељи на појмовној метафори. У овом фразеологизму употребљен је глагол *ha* [јести] у оквиру референтне вредности *дохватити, ухватити, обухватити* која се јавља у синтагмама и колокацијама, а веома често и у фразеолошким јединицама, обично с везником *sa* [колико] (FGjSh, 1980, стр. 369), иако овде колоцира с прилогом *aq* [толико]. Појмовна метафора у основи овог примера је ПРЕПРЕКА ЈЕ ХРАНА, а од њеног савладавања зависи степен успешности вршења неке радње. Дакле, остављен је, у извесном смислу, простор да се препрека у потпуности, делимично или у врло малој мери савлада. Преводни еквиваленти у свим примерима показују семантичку компатибилност с изворним изразима, али се структурално не подударају, што их сврстава у категорију нулто еквивалентних. Насупрот физичке манифестације уочене код релативно великог броја неутралних фразеологизама, семантички домен НЕСТАНАК забележен је код фразеолошких израза које можемо означити као контекстуално зависне. Разлог њиховог сврставања у поменути категорију може се објаснити чињеницом да се брзина нестанка некога или нечега може тумачити и на позитиван и на негативан начин. Такав је случај код фразеологизма ***i iku nëpër duar*** [nga duart] [отишло је кроз руке [из руку], који има две референтне вредности: (1) [dikush] [неко] – *отићи на други свет, отићи Богу на истину, отићи с ногама унапред*, или *нестати као руком однет / у виду магле / с лица земље*; и (2) [diçka] [нешто] – *нестало је нешто као руком однешено / у виду магле, пролетело је*. Када се односи на особу, може имати значење у семантичком домену СМРТ или (изненадни) НЕСТАНАК, док се за предмете бележи само семантички домен НЕСТАНАК. Руке се овде концептуализују као посуда у којој се држи вредан садржај, па се смрт или одлазак / нестанак тумачи као губитак садржаја, а појмовна метафора у позадини израза може се постулирати као ГУБИТАК ЈЕ ОДЛАЗАК, уколико

ставовима, мишљењу и сл. (уп. нпр. Тривић, 2015, 316), због чега се не може сврстати у неутралне или контекстуално зависне.

говоримо о негативном циљном домену, или НЕСТАНАК ЈЕ ОДЛАЗАК ако говоримо о контекстуално зависном. Дословни превод фразеологизма на албанском са самим преводним еквивалентом остварује однос привидне еквиваленције или лажног пријатеља, о чему треба водити рачуна приликом одабира одговарајућег начина за тачно преношење овог израза на српски језик. Сви предложени еквиваленти, будћи да не садрже ни одговарајући, ни неки други соматизам, изабрани су имајући у виду да у свом саставу поседују подударан глаголски конституент, што у извесној мери повећава степен структуралне подударности у односу на неке друге фразеологизме којима се денотира смрт у српском језику, због чега их и нисмо уврстили међу преводне еквиваленте.

3.4 Фразеологизми с конституентом *këmbë* [нога] у неутралним и контекстуално зависним семантичким пољима

Степен мотивације семантичким потенцијалом соматске саставнице *këmbë* [нога] у албанском језику нешто је нижи у односу на претходно анализирание соматске саставнице, будући да је укупан број забележених фразеолошких израза код овог соматизма 112, од којих 11 фигурира у неутралним или контекстуално зависним семантичким доменима, чинећи тако изненађујућих готово 10% читавог екцерпираног корпуса. Слично као код соматизма *рука*, концептуализација ноге у албанском заснива се у великој мери не само на биолошкој функцији ноге, већ и на њеним карактеристикама, због чега је код фразеологизама приметно метонимијско пресликавање на основу сличних или подударних особина и својстава. Међутим, поред метонимијских трансфера и пресликавања, код једног броја фразеологизама уочили смо заснованост на искуственој слици, какав је случај код полисемичног израза **běj këmbë** [урадити / учинити ногу / ноге] – (1) *узети пут под ноге, крочити ногом*; и (2) *први крочити ногом преко прага куће одређеног дана* [нпр. на Божић], *полазити*. Овде ћемо пажњу усмерити на прву референтну вредност овог фразеологизама, за који су у српском понуђена два парцијално еквивалентна израза, с обзиром да српски језик не познаје овакве конструкције с глаголом *чинити* или (*у*)*радити* и соматизмом *нога*. Глагол *běj* [*чинити, радити, делати*] у овом случају функционише као тзв. *лаки глагол* који своју потпуну семантичку вредност добија колоцирањем с именским конституентом у фразеологизму на сличан начин као у изразима *běj dush = dushoj* [туширати се], *běj not = notoj* [пливати], *běj ndryshime = ndryshoj* [променити], што значи да је, без обзира на формалну неподударност, овај фразеологизам семантички доста близак преводном еквиваленту *крочити ногом* или, боље речено, самом глаголу *крочити*. Циљни домен означен као ПУТОВАЊЕ или КРЕТАЊЕ перципира се као семантички неутрално, с обзиром да означава кретање између две тачке, односно семантички неутралну радњу. Треба нагласити да се други преводни еквивалент може употребити само уколико контекст то дозвољава, будући да изворни фразеологизам на албанском не означава почетак радње ходања или корачања, већ саму ту радњу. Семантички домен ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА сусрећемо и код израза окупљених око лексеме *këmbë* [нога], и то најпре код примера **vë këmbë** [diku] [ставити ногу/ноге [негде]] – *крочити ногом*, заснованом на слици човека који је закорачио негде и самим тим постао видљив. Степен еквиваленције је овде висок у структуралном погледу захваљујући чињеници да су у питању глаголске синтагме с одговарајућим соматизмима, али се изрази сврставају у категорију делимичне подударности зато што у њима нису забележени подударни глаголи. Неутралност се код албанског фразеологизма постиже и категоријом неодређеног вида у којем у функцији директног објекта у акузативу стоји соматизам, а уочава се и диспропорција на релацији соматизама, ако у обзир узмемо да се не може са сигурношћу тврдити да ли је соматизам на албанском у једнини или множини (с обзиром да се код лексеме *këmbë* јавља исти облик у неодређеном виду у акузативу једнине и множине). Такође, ИЗЕНАДНА ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА изражава се фразеологизмом код којег соматизам подједнако фигурира и у једнини и у множини, али овог пута у одређеном виду, што указује на упућивање на сопствени, односно нечији део тела и јасно семантичко маркирање путем граматичке категорије: **futi** [**vuri**] **këmbët** [**këmbën**] [diku] [ставио [метнуо] је ноге [ногу] [негде]] – *појавити се ниоткуда, појавити се као гром из ведра неба, пасти с неба*. Преводни еквиваленти показују висок степен семантичке, али низак (нулти) степен структуралне еквиваленције због изостанка одговарајућег соматизма, као и осталих саставних делова фразеологизма. Последњи фразеологизам у групи

неутрално означених пример је два соматизма у међусобном односу семантичке опозиције, којима се може или променити редослед без промене семантике израза, или придодати један синонимни за повећање степена експресивности. У питању је полисемични израз **këmbë e kokë [e krye]** [ноге и глава] – (1) *и велико и мало, и кусо и репато*; (2) *од главе до пете, од главе до стопе, од пете до главе, од траве до главе*. Другу референтну вредност овог фразеологизма претходно смо споменули у делу у којем смо анализирали фразеологизме са саставницама *kokë* и *krye* [глава], па ћемо овде пажњу посветити првом значењу, где је забележена нулта структурално-формална подударност условљена непостојањем одговарајућег фразема с одговарајућим соматским чланом, као ни са соматизмом било које врсте. У извесној мери примећује се нешто израженија експресивност код полазног фразеологизма на албанском уколико се опозицији на релацији *këmbë* и *kokë* дода још један члан конструкције – *krye*, док се наглашавање код преводних еквивалената постиже понављањем везника *и*, такође уз истицање опозиције: велико – мало / кусо – репато.

Примера фразеологизама који показују контекстуалну зависност нешто је више у односу на неутрално маркиране изразе, а јављају се у неколико семантичких домена. Поред физичке манифестације и нестајања, локације и кретања, забележена су три синонимна израза у оквиру циљног домена ПРЕУЗИМАЊЕ ЧИЛИХ КАРАКТЕРИСТИКА ИЛИ ПОЗИЦИЈЕ. У питању су следећи изрази: **i mori këmbën** [dikujt] [узео је ногу [некоме]]; **zuri këmbën** [e dikujt] [ухватио је ногу [некога]]; **i zuri këmbën** [dikujt] [ухватио му је ногу [некоме]] – *преузети нечију улогу, преузети штафету, заузети нечије место, наставити где / шта је неко почео*. Из формално-структуралне перспективе, код фразеологизама на албанском примећује се разлика најпре на нивоу глаголског конституента, али су они потпуно семантички подударни, па се може закључити да је у питању само варијација једног фразеологизма. Ако се погледају други и трећи пример који у свом саставу имају глагол **zë** [ухватити], уочава се разлика само на нивоу употребе кратког (ненаглашеног) облика личне заменице у дативу с функцијом логичног субјекта, што не утиче на семантику самог фразеологизма. У поређењу с преводним еквивалентима код којих не фигурира соматска саставница, долази се до закључка да се нога овде концептуализује преко своје референтне вредности *место, позиција у друштву* (FGjSh 1980, стр. 459), каква не постоји у српском језику, због чега ови фразеологизми остварују нулти степен формалне еквиваленције. Настао на основу семантичке трансформације базне синтагме и мотивисан искуственом сликом човека чија нога не досеже до неког места, фразеологизам **s'e zë këmba** [не хвата нога] – *место на којем нема живе душе [непроходно / непролазно место], осамљено место, место које је и Бог заборавио, место / тамо где људска нога није крочила*, фигурира у циљном домену ЛОКАЦИЈА. За овај пример увидом у доступан корпус на српском језику нисмо пронашли одговарајуће преводне еквиваленте у виду фразеолошких израза, што говори о потпуно другачијој концептуализацији места где нема ничега или никога, због чега се за његово адекватно преношење на српски мора у виду имати контекст у којем се употребљава. Сличан је случај с примером **ua hipi këmbëve** [попео се ногама] – *ићи нешице [негде], кол. не бити моторизован* у семантичком домену КРЕТАЊЕ, где је колоквијални преводни еквивалент семантички компатибилан с полазним фразеологизмом. Очекивано висок степен подударности у семантичким пољима ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА И НЕСТАНАК запажа се прво код примера **nuk i ka shkelur këmba** [diku] [није му згазила нога [негде]] – *није неко ногом крочио [негде]*, који можемо означити као потпуно подударан с преводним еквивалентом, без обзира што постоји незнатна разлика у погледу глаголских саставница. И полазни и циљни фразеологизми мотивисани су сликом човека који корачањем долази до одређене локације, што потврђује подударну концептуализацију циљног домена. С друге стране, израз **ka bërë këmbë** [dicka] [урадило је ноге [нешто]] – *добити ноге, стећи ноге*, који фигурира у семантичком пољу НЕСТАНАК сврстава се, ипак, међу примере делимичне еквиваленције, без обзира на чињеницу да се и код преводних еквивалената појављује одговарајући соматизам. Када се погледа мотивација у основи албанског фразеологизма која је проистекла из референтне вредности која се односи на сам чин *ходања* (в. FGjSh 1980, стр. 459), па се лексема *нога* замени лексемом *ходање*, добија се конструкција *чинити ходање*, односно *ходати*, примећује се извешан степен

сличности с преводним еквивалентима код којих се неки предмет перципира као живо биће које добија ноге, па самим тим и способност одласка, односно нестанка.

4. Закључно разматрање

У општем смислу, основни циљ истраживања у овом раду представља детаљнији опис граматичко-структуралних, семантичких и концептуалних карактеристика фразеолошких израза са саставницама соматског порекла у оквиру неутралних и контекстуално зависних семантичких домена, спроведеног на примерима фразеологизама који се окупљају око конституената *su* [око], *kokë* [глава], *dorë* [рука] / *krah* [рука, раме, крило], *këmbë* [нога]. Овакав приступ и научну и методолошку основаност спровођења поменуте контрастивне анализе пронашли смо у чињеници да одређен број соматских фразеологизама није могуће прикључити ни позитивном ни негативном семантичком домену, будући да је њихова примарна семантичка функција информисање или саопштавање неког информативног садржаја. Истовремено, на корпусу смо уочили и изванредан број фразема који у подједнакој мери могу фигурирати и у позитивном и у негативном семантичком пољу, што последично указује на њихову контекстуалну зависност. Екскерпирани корпус обухватио је укупно 639 фразеологизама на албанском, од чега 202 са саставницом *su* [око], 140 са саставницом *kokë* [глава], 185 са саставницама *dorë* [рука] и *krah* [рука, раме, крило] и 112 са саставницом *këmbë* [нога]. Од поменутих, највећи број неутралних и контекстуално зависних фразеологизама у свом саставу садржи соматизам *su* [око] – укупно 16, затим следи соматизам *kokë* [глава] с 14 фразеологизама, соматизми *dorë* [рука] и *krah* [рука, раме, крило] с 12 фразеологизама, док је најмање забележено са саставницом *këmbë* [нога] – укупно 11 фразеолошких израза. На основу статистичке анализе утврдили смо да је анализираних неутралних и контекстуално зависних израза укупно 53, односно 8% целокупног екскерпираних корпуса. Овај податак говори у прилог методолошкој утемељености оваквог приступа и намеће потребу за увођењем наведених семантичких домена у концептуалну анализу, била она контрастивна, компаративна или се односила само на истраживања у оквиру једног језика. Спроведеном формално-структуралном анализом утврђено је да полазни соматски фразеологизми са својим (предложеним) преводним еквивалентима у највећој мери остварују однос парцијалне еквиваленције, као и нулте еквиваленције која подразумева постојање одговарајућег фразеологизма на српском који у свом саставу нема одговарајући соматски конституент. Међутим, утврђено је и да постоје случајеви код којих се полазни фразеологизам на српски не може пренети путем фразеолошког, већ само нефразеолошког израза или дескриптивно. Како је поред формално-структуралне и статистичке анализе спроведено и концептуално контрастирање, пажња је била усмерена на фраземотворни потенцијал сваке од соматских лексема, уз посебно узимање у обзир њихових семантичких домена услед претпоставке да ће њихове референтне вредности утицати на начине фразеологизације израза у чијем су саставу. Утврђено је да је највећи број израза или метонимијски мотивисан, уз присуство пресликавања на релацији ДЕО → ЦЕЛИНА или пресликавања на основу сличних карактеристика између полазног и циљног појма, или да је, без обзира на мотивисаност појмовном метафором или искуственом сликом, у самом изразу дошло до метонимијског пресликавања пре фразеологизације. Ово говори о метонимији као изузетно важном процесу за стварање фразеолошког фонда у језику, која је уз појмовну метафору и искуствене слике најизраженија у примерима анализираним на екскерпираним корпусу. По питању семантичких поља у којима анализирани фразеолошки изрази фигурирају, најзаступљенија је категорија ФИЗИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ, коју смо пронашли код свих разматраних соматизама, и то и у оквиру неутралних и у оквиру контекстуално зависних циљних домена. Поред ове, уочили смо да се неутрално маркирани изрази појављују у циљним доменима ГЛЕДАЊЕ, ЗНАЊЕ, МЕРЕЊЕ, ИНФОРМИСАЊЕ / УВИЂАЊЕ, НЕСТАТНАК, ПУТОВАЊЕ или КРЕТАЊЕ, док се контекстуално зависни могу јавити у семантичким пољима означеним као (ИЗНЕНАДНА) ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА, ЗАСЛУГА или ИМПЛИКАЦИЈА, НЕСТАНАК и ПРЕУЗИМАЊЕ ЧИЛИХ КАРАКТЕРИСТИКА или ПОЗИЦИЈЕ. Увидом у анализирани корпус, утврђено је да постоји и изванредан број номиналних фразеологизама, односно прилошко-падежних конструкција чија је функција адвербијална, а забележени су темпорални (временски), спацијални (просторни) и фразеологизми с функцијом обавештавања о начину вршења одређене радње.

ЛИТЕРАТУРА

- Виноградов, В. (1977)** Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. Лексикология и лексикография. Наука, Москва, 275 с. (*Vinogradov, V. Osnovnye ponjatija ruskoj frazeologii kak lingvističkoj discipliny. Leksikologija i leksikografija. Nauka, Moskva, 275 s.*)
- Милановић, С. (2014)** Фразеологизми с компонентом око: универзално и специфично, Научни састанак слависта у Вукове дане, 43/1, МСЦ, Београд, стр. 385–393. (*Milanović, S. Frazeologizmi s komponentom oko: univerzalno i specifično, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, 43/1, MSC, Beograd, str. 385–393.*)
- Мршевић-Радовић, Д. (1987)** Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику, Књига LX, Филолошки факултет, Београд, 163 с. (*Mršević-Radović, D. Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku, Knjiga LX, Filološki fakultet, Beograd, 163 s.*)
- Мршевић-Радовић, Д. (2008)** Фразеологија и национална култура, Друштво за српски језик и књижевност, Београд, 248 с. (*Mršević-Radović, D. Frazeologija i nacionalna kultura, Društvo za srpski jezik i književnost, Beograd, 248 s.*)
- Раздобудко-Човић Л. (2003)** Семантика и прагматика соматизама у српском и руском језику, Ведес, Београд, 397 с. (*Razdobutko-Čović, L. Semantika i pragmatika somatizama u srpskom i ruskom jeziku, Vedes, Beograd, 397 s.*)
- Ристић, Г. (2013)** Соматизми у немачкој и српској фразеологији, докторска дисертација, Филозофски факултет, Нови Сад, 242 с. (*Ristić, G. Somatizmi u nemačkoj i srpskoj frazeologiji, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi Sad, 242 s.*)
- РМС (1990)** Речник српскохрватског језика, том 1–6, Матица српска, Нови Сад.
- Тривић, А. (2015)** Лексичко-семантичка анализа соматизама у фразеологији савременог шпанског и српског језика: контрастивни приступ, докторска дисертација, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 449 с. (*Trivić, A. Leksičko-semantička analiza somatizama u frazeologiji savremenog španskog i srpskog jezika: kontrastivni pristup, doktorska disertacija, Filološko-umetnički fakultet, Kragujevac, 449 s.*)
- ASSA (2021)** Albansko-srpski i srpsko-albanski rečnik, grupa autora, Rotografika, Priština.
- Evans, V. / Green, M. (2006)** Cognitive Linguistics: An Introduction, Edinburgh University Press, Edinburgh, s. 56.
- FGjSh (2006)** Fjalor i gjuhës shqipe, Akademia e shkencave e Shqipërisë, Instituti i gjuhësisë dhe i letërsisë, Tiranë.
- FF (2010)** J. Thomai: Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe, Shtëpia botuese "EDFA", Tiranë
- Fink-Arsovski, Ž. (2002)** Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra. FF press, Zagreb, 128 str.
- Kostić, A. (2004)** Reprezentativnost jezičkog korpusa i mentalni leksikon, Govor i jezik, Interdisciplinarna istraživanja srpskog jezika I, Beograd, s. 103.
- Kovačević, B. (2012)** Hrvatski frazemi od glave do pete, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 381 s.
- Lakoff, G. / Johnson, M. (2003 [1980])** Metaphors We Live By, The University of Chicago Press, Chicago-London.
- Lakoff, G. (1987)** Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind, Chicago University Press, Chicago, s. 386–389.
- Mardar, I. (2012)** Idioms through Time and Technology: The Signature of a Culture. Cambridge Scholars Publishing, 235 s.
- Matešić, J. 1982** Фразеолошки рјечник хрватскога или српскога језика, Школска књига, Загреб.